

Ivana Katušić – Hrvoje Gržina

ALBUM FOTOMEHANIČKIH OTISAKA S MOTIVIMA IZ DALMACIJE – DAR DRUŠTVA ZA PROSVJETU PUKA U SPLITU BISKUPU STROSSMAYERU

Ivana Katušić
Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, Zagreb

Hrvoje Gržina
Hrvatski državni arhiv, Zagreb

UDK 77(497.5-3 Dalmacija)“1900”
061.235(497.5Split) “18/19”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 18.6.2014.
Prihvaćeno: 12.11.2014.

Ovaj rad donosi nova saznanja o malo poznatom albumu fotomehaničkih otisaka s motivima iz Dalmacije, što ga je Josipu Jurju Strossmayeru povodom pedesetogodišnjice njegove biskupske službe darovalo Društvo za prosvjetu puka u Splitu, a koji se čuva u Strossmayerovoj galeriji starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Nakon uvodnih napomena o samom udruženju i okolnostima u kojima je darovan, album je analiziran s oblikovnog i sadržajnog aspekta. Tekst nadalje sažeto ocrtava fotokrome, u nas dosad neobrađenu i rijetko spominjanu tehniku fotomehaničkog reproduciranja, kojom su izrađeni otisci u albumu te donosi općenite opaske o njihovom proizvođaču.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, Društvo za prosvjetu puka u Splitu, album, Brüder Nedomansky, fotomehanički otisci, fotokrom, Photoglob Zürich

Uvod

Društvo za prosvjetu puka u Splitu kulturno je prosvjetno udruženje nastalo potkraj 19. stoljeća, u čijem je osnutku i radu sudjelovao cijeli niz istaknutijih protagonista političkog i kulturnog života onodobnog Splita, no o kojem u literaturi gotovo da i nema spomena. Izvan lokalnih okvira ostalo je upamćeno po albumu “slikâ iz naše Dalmacije”, koji je, kao jednom od najvećih dobročinitelja Društva, darovan Josipu Jurju Strossmayeru povodom pedesetogodišnjice njegove biskupske službe. Raskošno opremljen album danas je pohranjen u Strossmayerovoj galeriji starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Iako nije riječ o autorskom očitovanju, već o luksuzno uvezanom izboru komercijalnih snimaka, zanimljiv je kao proizvod posljednje mode toga vremena. U stručnoj i široj kulturnoj javnosti gotovo za-

boravljen, rijetko je izlagan, a u malobrojnim poznatim opisima pogrešno identificiran kao album s razglednicama, album kromolitografija odnosno album koloriranih fotografija.

Spomenute su činjenice bile zanimljiv istraživački poticaj koji je rezultirao novim spoznajama o povijesti splitskog Društva i njegovim sponama sa Strossmayerom te cjelovitom obradom i opisom albuma, kao i ispravnom identifikacijom procesa kojim su snimci reproducirani.

Biskup Strossmayer i Društvo za prosvjetu puka u Splitu

Prema Strossmayerovom shvaćanju, rječito izraženom u krilatici "Prosvjetom k slobodi!", kulturni je napredak bitna sastavnica borbe za afirmaciju nacionalnog identiteta, a "intelektualna emancipacija" nužan preduvjet "svake druge samosvojnosti".¹ Osim duhovnog i materijalnog pokroviteljstva utemeljenju Akademije i modernog Zagrebačkog sveučilišta,² biskupovo je potpomaganje kulture i prosvjete obuhvatilo čitav niz ustanova, društava, pojedinaca te graditeljskih i izdavačkih ostvarenja i projekata. U sklopu težnji za integracijom svih hrvatskih krajeva, Strossmayer je, osim političkog i gospodarskog, svesrdno podupirao i kulturno preporodno djelovanje dalmatinskih narodnjaka.³

Društvo za prosvjetu puka u Splitu utemeljeno je u tom gradu 1893. godine. Uslijed nedostatka pisanih izvora o njegovu osnutku i djelovanju, glavno su vrelo podataka za ovo istraživanje, uz oskudno sačuvano arhivsko gradivo, bili novinski napisi iz toga vremena. U Državnom arhivu u Zadru unutar građe nastale djelovanjem pokrajinske uprave čuvaju se Spisi o društvima, koji, iako uključuju evidenciju tek za posljednje četiri godine njegova postojanja, pružaju informacije relevantne za rekonstruiranje povijesti Društva za prosvjetu puka. U takozvanom Katastru društava, naime, upisani su podaci o godini osnutka udruženja, s datumom i brojem akta kojim je namjesništvo u Zadru ovjerilo njegov pravilnik.⁴ Kako se sam statut nije sačuvao,

¹ Matija Pavić – Milko Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer – biskup bosansko-djakovački i sriemski: god. 1850-1900.*, Đakovo 1994., str. 426.

² O presudnoj ulozi u osnivanju tih institucija i općenito o prosvjetiteljskom djelovanju Strossmayera, kao jednog od malobrojnih koji su uopće raspolagali sredstvima dostatnima za mecenatstvo takvih razmjera, vidi: William Brooks Tomljanovich, *Josip Juraj Strossmayer: Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2001., str. 299-301. Vidi i: *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb, 19. svibnja 2005. – Đakovo, 20. svibnja 2005.: povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti: zbornik radova*, ur. Franjo Šanjek, Zagreb 2006.; Vladimir Koščak, *Josip Juraj Strossmayer – političar i mecena*, Osijek 1990.

³ O važnosti koju je za jačanje utjecaja narodnjaka u Dalmaciji šezdesetih godina 19. st. imao novac što ga je Strossmayer uložio u osnutak njihovog glasila te čitaonica, vidi: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb 2002., str. 119-120. O istome te općenito o sponama između Strossmayera i Dalmacije vidjeti i: Ivo Perić, Suradnja Josipa Jurja Strossmayera sa znamenitim suvremenicima iz Dalmacije, *Diakovensia*, sv. 3, Đakovo 1995., str. 189-200.

⁴ Državni arhiv u Zadru, Namjesništvo za Dalmaciju. Spisi o društvima, knjiga 1 (HR-DAZD-543). U rubrici *Datum und Zahl der Statuten-Bescheinigung* upisan je nadnevak 28. VIII. 1893. te broj 19766. U podacima o svrsi udruženja stoji: "Pubblica il periodico 'Pučki list' e introduce la

o njegovu je sadržaju ponešto moguće posredno doznati iz novinskih izvješća. Najviše je članaka o Društvu objavljeno u splitskom polumjesečniku *Pučki list*, u krugu čijih utemeljitelja se – usporedo s uviđanjem potrebe da se rastućem čitateljstvu među pukom, pod istim okriljem, ponude i neserijske tiskovine moralno-poučne namjene – razvila ideja o osnivanju dobrotvornog udruženja s tim poslanjem.⁵ Dalmatinske su novine izvijestile o izbornoj skupštini upraviteljstva Društva održanoj početkom studenoga, o njegovu ustroju te o sastavu članstva predvođenog dr. Gajom Bulatom.⁶ U tekstu kojim njegovo vodstvo poziva na pristupanje udruženju, važnost prosvjećivanja “nižeg puka” naglašena je riječima: “Otimati ga neznanju, napućivati prosvjeti, napredku, narodnoj samosviesti, jest najpreča potreba naroda, najsvetija dužnost rodoljuba, najplemenitije zvanje [...]”.⁷ Biskup Strossmayer bio je, daka-ko, među prvim dobročiniteljima Društva, darovavši 500 forinti,⁸ a razmjeri njegove

---

cultura fra il popolo”. Na pomoći zahvaljujemo kolegici Suzani Martinović iz Državnog arhiva u Zadru. Ovo je također prilika da na susretljivosti zahvalimo višoj kustosici Matei Brstilo Rešetar, voditeljici Zbirke heraldike i sfragistike u Hrvatskom povijesnom muzeju te dr. sc. Ivici Zvonaru iz Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

- ⁵ *Pučki list*, br. 3, 15. IX. 1893., str. 143. U tekstu stoji i obavijest kako je namjesništvo u Zadru priznalo novo udruženje i odobrilo njegov pravilnik. Vidjeti i: *Pučki list*, br. 24, 15. XII. 1893., str. 190. Isti članak, kao ciljeve djelovanja Društva, uz izdavanje *Pučkog lista*, navodi, kako slijedi iz prve točke pravilnika: “podupirati, širiti pučku pouku izdavanjem knjiga malenog obsega, u kojima iznašajući opise mjesta, događaja, životopise znamenitih ljudi, upućivati naš puk u poznavanje domaće povjesti; unapredjivati gospodarstvo; naputcima o radišnosti, štedljivosti, kršćanskom čudorednom življenju, čuvanju zdravlja, o građanskim dužnostima promicati prosvjetu u nižim slojevima našega naroda, ciljem da mu se pamet izobraži, čuvstvo oplemeni, materijalno i moralno njegovo stanje da se poboljša”. Iz istog akta članak prenosi i odredbu prema kojoj pravo dolaska na skupštine te izbora u upraviteljstvo imaju “utemeljitelji”, kojima se propisuje godišnja članarina od 25 forinti, odnosno, ako je riječ o pravnim osobama, dva puta veći iznos. Kao poseban prilog ispod članka objavljen je i poziv za pristupanje Društvu, koji je njegovo upraviteljstvo, izabrano – kako se navodi – na sjednici 4. studenoga, objavilo još istog mjeseca.
- ⁶ Osim već citiranog prosinačkog broja *Pučkog lista* (bilj. 5), vidjeti i: *Narodni list*, br. 89, 8. XI. 1893. Zanimljivo je da u ovim zadarskim novinama piše kako je sjednica održana 5. a ne 4. studenoga. Upraviteljstvo Društva tvorila su dva odbora: književni i gospodarstveni. U prvi su izabrani: don Frano Bulić, Vicko Mihaljević, Ante Trumbić, don Frano Ivanišević, Josip Smodlaka, Dujo Mikačić, Juraj Kapić, August Zuviteo i Ivan Bulić, dok su drugi činili: Ivan Mangjer, Ante Mrkušić, Ante Sasso, Mate Jankov i Ivan Krstitelj Farolfi. Potonji je imenovan blagajnikom, dok je tajnik Društva postao don Ivanišević.
- ⁷ Osim citiranog prosinačkog broja *Pučkog lista* (bilj. 5), vidjeti i: *Narodni list*, 20. XII. 1893. I ovaj broj zadarske tiskovine ponavlja podatak o 5. studenom kao datumu održavanja sjednice na kojoj je izabrano upraviteljstvo Društva.
- ⁸ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 705, 903. Vidjeti i: *Pučki list*, br. 1, 5. I. 1894., str. 7. Zahvaljujući mu na pismu potpore i izdašnom prilogu zakladnoj glavnici odaslanima 23. prosinca, u novogodišnjoj čestitici vodstvo udruženja Strossmayeru, između ostaloga, piše: “Naš rad bit će udešen prama Vašim plemenitim željama, naše geslo Vaše je geslo ‘Za vjeru i domovinu!’” (*Narodni list*, br. 3, 10. I. 1894.). Sličnog je sadržaja i tekst objavljen u *Pučkom listu* desetak dana kasnije, s time što u cijelosti prenosi i spomenuto biskupovo pismo: “Moja štovana gospodo! / Ne ima prirodnije i plemenitije stvari, nego težiti sa tim, da dobri puk k sebi priljubimo, i da ga čim

potpore sagledivi su u usporedbi s iznosima koje je ono uobičajeno primalo za različite namjene.⁹ Prva godišnja skupština Društva za prosvjetu puka, o kojoj je opsežno izvijestio *Pučki list*, održana je 14. veljače 1894. u dvorani splitske Narodne čitaonice, uz prisustvo dvadeset i sedam članova utemeljitelja, koji su okupljanje zaključili "uz trotaktni: Živio Strossmayer!".¹⁰ U narednim su godinama napisi o djelovanju udruženja, čak i u višekratno spominjanom splitskom listu, sve sažetiji i rjeđi,¹¹ no i takvi sporadični osvrti nerijetko uključuju spomen Strossmayera.¹² Podudarnost ideološke orijentacije uredništva glasila iz kojega je Društvo i poniklo te pokretačkog *creda* biskupa Strossmayera podcrtana je i nizom priloga koji sa samim udruženjem imaju tek posredne ili nikakve veze.¹³ Osim potpunog izostanka novinskih vijesti o Druš-

---

više uzvisimo i usposobimo za svete i odlične one svrhe, koje mu i crkva pruža, a polag toga i one, za koje se u ime njegove slobode, snage i napredka i bolje budućnosti obraženiji i požrtvovniji prvaci njegovi bore. To smo dužni narodu našem za one zasluge, kojima nam je divni naš jezik u svoj svojoj čistoći i obilnosti sačuvala i kano baštinu predao, da ga u istoj čistoći i obilnosti na više znanstvene svrhe upotriebimo. / Vi ste već do sada na tom polju liepih si doista za sluga i liepe slave stekli. Uredbom pako, koju u najnovije doba zasnovaste, okruniti ćete dosadašnje djelovanje Vaše. Hvala Vam u ime svih nas, u ime dične prošlosti Vaše, a blagoslovio Vas Bog obilno u novom poduzeću Vašem. / Od mene vam evo 500 for. kao glavnica. Preporučujem se Vašoj prijateljskoj ljubavi i uspomeni. / U Djakovu 23 prosinca 1893. / Josip Juraj, Biskup." U istom se članku, uz jetku primjedbu o nevelikom broju Hrvata spremnih na financijska dobročinstva, nabrajaju brojna Strossmayerova davanja te se izražava želja da će se ostali uglednici i imućni pojedinci povesti za biskupovim primjerom (*Pučki list*, br. 2, 19. I. 1894., str. 14).

⁹ Novine tako izvještavaju o darovima pojedinaca u iznosu od 5 ili 10 forinta u različite svrhe: za najam kazališne lože prigodom Velikog narodnog plesa, na ime književne nagrade ili s namjenom darovanja knjižica marljivim učenicima slabijih imovinskih prilika (*Pučki list*, br. 6, 16. III. 1894., str. 48).

¹⁰ Otvarajući skupštinu, potpredsjednik Frano Bulić je, prigodom nedavne smrti Franje Račkoga, govorio o njegovim zaslugama, pozvao članstvo da mu iskaže počast te da se Akademiji pošalje pismo sućuti. Također je izrazio radost zbog mladeži koja se okupila oko Društva i nadu da će "Split postati središte prosvjete kao što je trgovine". Tajnik Ivanišević je, opsežno izvješćujući o izrastanju Društva iz *Pučkog lista*, iznio podatke o povijesti i djelovanju polumjesečnika, koji je u to vrijeme nakladom nadilazio brojku od 4.000 primjeraka. Kazao je kako uredništvo lista čuva zbirku 34 novine prikupljene zamjenom te kako sabire narodne pjesme, pohvalivši se s njih gotovo 180 poslanih Matici hrvatskoj u Zagrebu 1893. godine. U nastavku su nabrojani povjerenici i suradnici udruženja, a nakon svodenja računa o poslovanju lista u protekloj godini te izbora članova povjerenstava za pregled računa i "slučajne razmirice", sudionici skupa su biskupu izrazili zahvalnost na daru (*Pučki list*, br. 7, 6. IV. 1894., str. 54).

¹¹ Vidi: *Pučki list*, br. 7, 5. IV. 1899., str. 56, te *Pučki list*, br. 3, 11. II. 1904., str. 35.

¹² Tako, primjerice, jedan od rijetkih članka o Društvu objavljenih u *Pučkom listu* 1895. godine tek sažeto izvješćuje o godišnjoj skupštini udruženja, održanoj 20. veljače te godine, a najveći je dio teksta posvećen odluci skupštinara da se "Priuzvišenom dobrotvoru hrvatskog naroda" čestita osamdeseti rođendan (*Pučki list*, br. 5, 7. III. 1895., str. 39). Nešto je opsežnije izvješće sa sjednice održane 31. kolovoza 1900.: nakon iskazivanja počasti preminulom predsjedniku Društva, Gaji Bulatu, ponovno je spomenut velikodušan Strossmayerov prilog te se iskazala namjera da mu se, povodom pedesetgodišnjice ustoličenja za biskupa, uruči prikladan dar. Na istom je zasjedanju za novog čelnika udruženja izabran Lovro Borčić (*Pučki list*, br. 18, 20. IX. 1900., str. 148).

¹³ Takva je, primjerice, vijest o pismu kojim biskup zahvaljuje uredniku Kapiću, ujedno i članu Društva, na poklonjenoj autorovoj knjizi "Sa putovanja" (*Pučki list*, br. 4, 15. II. 1900., str. 32). Izdavanje *Pučkog lista* s početka rujna iste godine uvelike je u znaku obilježavanja pola stoljeća Stros-

tvu u razdoblju nakon 1905. godine, na zaključak o postupnom zamiranju njegovih djelatnosti upućuju i podaci iz već spomenutog Katastra, u kojem je zabilježeno kako je udruženje "samovoljno raspušteno" 1909. godine.¹⁴

O zahvalnosti članova Društva za prosvjetu puka đakovačkom dobrotvoru svjedoče i brzojavi sačuvani u Strossmayerovoj ostavštini pohranjenoj u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu: jedan upućen biskupu 1894. povodom njegova imendana,¹⁵ drugi odaslan 1900. godine o pedesetoj obljetnici njegove biskupske službe.¹⁶ Istom je prigodom udruženje za Strossmayera u Beču dalo izraditi album fotomehaničkih otisaka s motivima iz Dalmacije, o čemu je oglasio i onodobni tisak.¹⁷

---

smayerova biskupovanja. Naslovna stranica tako donosi tekst "Pir Strossmajerov na Malu Gospu 1900.", u kojem, uz tvrdnju kako je biskup Hrvate uveo među ostale napredne narode, piše i sljedeće: "Strossmajer je dobri genij naroda hrvatskoga. Znadu naši neprijatelji kolika je njegova moć, pa se ubojitim oružjem hitaju na njega, ali Strossmajer je nepredobiv. Hoće da ga omrče lažima i klevetama, ali onakovo sunce žarko ne daje se zamrčiti." Gotovo cjelostranični tekst "Strossmajerovo veselje" opisuje, pak, trodnevno slavlje upriličeno u Đakovu (*Pučki list*, br. 18, 20. IX. 1900., str. 142). Također vidjeti i tekst: "Hrvatski vladika Strossmajer" (*Pučki list*, br. 13, 4. VII. 1901., str. 106). Biskupov devedeseti rođendan obilježen je pjesmom urednika Kapića "Biskupu Strossmayeru" na naslovnoj stranici te kraćim prigodnim tekstom na jednoj od narednih stranica (*Pučki list*, br. 3, 11. II. 1904., str. 34). Oba travanjska broja lista iz 1905. godine osvrću se na smrt velikog biskupa: raniji s nekrologom na naslovnoj stranici (*Pučki list*, br. 7, 13. IV. 1905.), a onaj s kraja mjeseca, uz pjesmu na naslovnici te niz drugih priloga, i tekstom o komemoraciji u općinskom vijeću, prigodom koje su spomenuti Strossmayerovi novčani prilozi za gradnju Prokurativa te oni splitskoj čitaonici i Društvu za prosvjetu puka. Vijeće je tada prihvatilo prijedlog općinskog upraviteljstva da se za potrebe podizanja biskupovog spomenika u Zagrebu daruje 1.000 kruna. Članak također izvještava o zadušnici služenoj u splitskoj prvostolnici (*Pučki list*, br. 8, 27. IV. 1905.).

¹⁴ DAZd, Namjesništvo za Dalmaciju. Spisi o društvima, knjiga 1 (HR-DAZD-543). U razdoblju od 1906. do 1909. godine predsjednik Društva je i dalje bio Lovro Borčić, drugi potpredsjednik Ivan Mangjer, a Juraj Kapić je obnašao funkcije tajnika i blagajnika. Kroz taj je period udruženje brojalo 56 članova.

¹⁵ Brzjav s nadnevkom 19. ožujka 1894. godine (AHAZU XI E / B 660 Prigodni brzjav. Split (4)).

¹⁶ U brzjavu upućenom Strossmayeru 8. rujna 1900. predsjednik Društva Borčić piše: "Prigodom Vaše velebne slave, Vama, glavnom vrelu razvoja narodne nam prosvjete od njezina preporoda do danas, utemeljitelju bezbrojnih znamenitih stečevina, Vama, koji Vaš veliki um i srce dadoste u zaklad hrvatskom narodu Društvo za prosvjetu puka danas svomu dobrotvoru najsrdačnije čestita i moli Boga, neka i nadalje usliša molitvu svih Hrvata, da Vaš blagoslovni život produlji na ponos, diku i uhar našeg naroda" (AHAZU XI E / B 722 Brzjav povodom 50. obljetnice biskupovanja. Split (3)).

¹⁷ Vidi: *Pučki list*, br. 18, 20. IX. 1900., str. 148 (bilj. 12). Početkom studenoga u istim je novinama objavljeno: "'Društvo za prosvjetu puka' ovih dana poslalo je hrvatskom dobrotvoru, neumrlom biskupu Štrossmajeru uprav krasni album slikâ iz naše Dalmacije. Stavni smo, da će ovaj dar razveseliti dičnog straca" (*Pučki list*, br. 21, 1. XI. 1900., str. 172). U listu *Karlovački glasnik* izašao je, pak, tekst: "Album za Strossmayera. Društvo za prosvjetu puka u Spljetu poklonit će biskupu Strossmayeru prekrasan album, koji je upravo umjetnički izradjen, te je na čast društvu, a bit će i bez sumnje na osobitu radost diki hrvatskog naroda, biskupu Strossmayeru. To umjetničko djelo izradila je tvrdka braće Nedomanski u Beču" (*Karlovački glasnik*, br. 48, 24. XI. 1900., str. 4).

O albumu

Korice albuma dimenzija 44 x 58 x 7 cm, uvezane su u smeđu kožu, ukrašenu zlatotiskom i metalnim ornamentima. Na prednjoj korici pozlaćeni metalni obrub zatvara pravokutnik, u sredinu kojeg je, unutar u kožu udubljene lepezaste dekoracije, pričvršćena metalna kartuša s biskupovim monogramom i geslom "Za vjeru i za dom". Obrubljena je – u petlju vezanima – palminom i maslinovom granom, a krune je atributi koji svjedoče o Strossmayerovu biskupskom statusu: mitra između ukrštenih trolisnog križa i pastoral. ¹⁸ Uglove pravokutnika ukrašavaju kružne metalne aplikacije uokvirene vitičastim biljnim ornamentom. ¹⁹ Podstavni list presvučen je u zelenu tkaninu, uz donji rub koje je, po sredini, zlatotiskom otisnuto: *Brüder Nedomansky / WIEN. IV. HAUPTSTRASSE 39*. Slobodni je predlist od debele ljepenke s prednje strane presvučen istom tkaninom. Naslovni list ispunjava posvetni tekst: *Hrvatskom Meceni / Njegovoj Preuzvišenosti Vladiki / Dr. JOZIPU JURJU STROSSMAYERU / u Presvetoj Prigodi Proslave / Pedesetogodišnjice / Njegovog Biskupovanja / Društvo za Prosvjetu Puka u Spljetu / u znak Harnosti sinovske Odanosti Ljubavi poklanja*, izveden kaligrafijom u crvenoj, crnoj odnosno plavoj tinti. U gornjem je lijevom kutu lista, unutar zlatnom tintom izvedene kružne kartuše, grb Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nadvišen krunom i obrubljen vijencem od palmine i maslinove grane. Štit grba nose dva anđela, od kojih lijevi pridržava kraj trobojne vrpce, vezane u mašnu podno grba. Iz kruga izlaze dvije ornamentalne bordure, koje u obliku slova L zatvaraju tekst posvete. Duž donjeg je ruba lista, po sredini, crnom tintom ispisano: *Aus dem Atelier, Brüder Nedomansky, Wien, IV. Hauptstrasse 39. (Rahmenhaus)*. ²⁰ Nakon naslovnog lista slijedi devetnaest neoznačenih stranica od tvrde ljepenke, pozlaćenog obreza, dimenzija 42.5 x 55 cm, s ukupno pedeset i sedam fotomehaničkih otisaka koji reproduciraju snimke dalmatinskih gradova, kraljika i spomenika kulture. Otisci su vidljivi kroz otvore izrezane u ljepenci, dimenzija 16 x 22 cm, odnosno 16 x 44 cm u slučaju panoramskih snimaka. Ispod svakog je otiska crvenom tintom na ljepenci zabilježen opis motiva, koji se najčešće podudara

¹⁸ Kartuša je reproducirana na stražnjoj korici publikacije *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera: zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa (15.-17.5.1990.)*, ur. Stanislav Marijanović, Osijek 2008., uz pojašnjenje: "grb s monogramom i geslom J. J. Strossmayera, nošen i na njegovoj mitri". Valja, međutim, naglasiti da uopće nije riječ o grbu. Strossmayerov grb, inače, čini ovalni štit, vodoravno razdijeljen na dva polja, obojena plavo odnosno srebrno. U gornjem mu je dijelu šesterokraka zvijezda te mladi mjesec s prema gore usmjerenim krakovima. Donji dio ispunjava brijeg s križem, sidrom i plamtećim srcem. Štit nadvisuje dvostruki križ, između mitre, s desne, i biskupskog štapa, s njegove lijeve strane. Cjelinu kruni crveni šešir s po deset kičanki na svakoj strani. Usp. Pečatnjak vlastelinstva Đakovačke biskupije, u: *Museum 1846.-1996.: katalog izložbe*, Zagreb 1996., str. 86. Vidjeti i: Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 740.

¹⁹ Kružna metalna aplikacija iz gornjeg desnog ugla odvojila se od korice te je valja restauratorskim postupkom iznova pričvrstiti.

²⁰ Braća Nedomansky na navedenoj su bečkoj adresi vodila radnju specijaliziranu za uvezivanje, uokvirivanje i opremanje slika i albuma (Albertina Sammlungen online: Nedomansky, Brüder; http://sammlungenonline.albertina.at/?id=starl_7464928BD11147B084ACAA F154566D21).

s izvornim naslovom snimka, u zlatu otisnutim na istom, najčešće u njegovu donjem lijevom kutu. Uz svaki je brid otvora zlatnom tintom povučena linija, na svojim krajevima zaključena volutom. Na spojevima dviju voluta istom je bojom izveden florealni ornament. Zalist je sa stražnje strane presvučen u istu tkaninu kao i slobodni predlist te osnovni listovi. Na stražnjoj korici pozlaćeni, neznatno ispupčeni metalni obrub tvori pravokutnik, kojeg u njegovim kutovima te po sredini dužih stranica ukrašavaju reljefno izbočeni medaljoni.

U pismohrani Strossmayerove galerije starih majstora HAZU čuva se popis fotografskog gradiva pohranjenog u uredu Galerije, iz 1952. godine, u kojemu je poklon Društva za prosvjetu puka u Splitu zaveden kao "Album sa 57 kom. koloriranih snimaka iz Dalmacije".²¹ Budući da o tome u Galeriji nije vođena evidencija, nije poznato u koliko je navrata i kojim prigodama album bio javno izlagan. Sa sigurnošću možemo ustvrditi da je bio prezentiran u okviru osječke izložbe "Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera", koja je pratila istoimeni međunarodni znanstveni skup 1990. godine. U popratnom ga katalogu nalazimo pod brojem 34, kao album s razglednicama odnosno koloriranim fotografijama.²² Pojedine su njegove sastavnice reproducirane u knjizi "Hrvatska na povijesnim fotografijama" Miljenka Smokvine, gdje autor kao njihovog imatelja navodi Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, propuštajući pritom spomenuti da su otisci dio veće cjeline te ih pogrešno identificira kao "chromo litografije".²³ Da je doista riječ o snimcima iz Strossmayerovog albuma potvrdila je izložba istog autora, postavljena u Muzeju grada Zagreba 2009. godine.²⁴

Iz spomenutih je primjera jasno vidljiva nedosljednost u navođenju procesa kojim su snimci izrađeni. Njihova pogrešna identifikacija ne treba čuditi, budući da se,

²¹ Pismohrana Strossmayerove galerije. Reg. kutija 5 (1944.-1952.), košuljica 1952., potkošuljica "Primopredaja SG 29. X. 1952."

²² "Album s razglednicama, posveta: Hrvatskom Meceni... Strossmayeru... Društvo za Prosvjetu Puka u Spljetu... – Wien, 1900. – luksuzni višebojni tvrdi uvez, koža, zlatotisak, metalna rubna letvica, obrez pozlaćen. Fotografije svih dalmatinskih gradova, kolorirane, numerirane, s potpisom ispod slike, 423x562 mm. SG" (Branka Balen – Vesna Burić – Stjepan Sršan, *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera: izložba*, Osijek – Đakovo 1990., str. 46). Iste je, obljetničke, godine u političkom tjedniku *Danas* o albumu objavljen popularno pisan tekst u kojem stoji kako je Društvo "[...] od braće Nedomansky iz Beča naručilo ukoričenje zbirke fotografija s dalmatinskim motivima [...]; reprezentativni album naknadno koloriranih fotografija [...]". Prilog je ilustriran fotografijom albuma, reprodukcijom jednog od snimaka te reprodukcijom dviju cjelovitih stranica (Rene Bakalović, Strossmayeru s poštovanjem: Zašto dalmatinske vedute kazuju više o našem nego o svojem dobu, *Danas*, br. 420, 6. III. 1990., str. 74-75).

²³ Reproducirane su tri panorame – Šibenika, Hvara i Dubrovnika – te snimak "Gundulićeva poljana". Kako je publikacija ilustrirana s više desetaka kolor priloga, iznenađuje činjenica da se autor odlučio za monokromatske reprodukcije izvornih fotomehaničkih otisaka u boji, čime su snimci izgubili esencijalnu vizualnu značajku (Miljenko Smokvina, *Hrvatska na povijesnim fotografijama*, Zagreb, 2001., str. 226-227, 266-267, 289 i 313-314).

²⁴ Distinktivno obilježje otisaka iz albuma poklonjenog Strossmayeru jest već spomenuti opis motiva zabilježen crvenom tintom na ljepenci ispod svakog snimka, što se jasno razaznaje na reprodukcijama s mrežnih stranica izložbe "Hrvatska na povijesnim panoramskim fotografijama" (Muzej grada Zagreba – Izložbe: Hrvatska na povijesnim panoramskim fotografijama. Dostupno na: <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/hrvatska-na-povijesnim-panoramskim-fotografijama,146.html>).

promatrane golim okom, ove dalmatinske vedute doimaju vrlo slično koloriranim fotografijama, kao i nekim fotomehaničkim postupcima korištenima pri izradi razglednica. Pomnija je analiza, provedena tijekom ovog istraživanja, pokazala kako je riječ o fotokromima, u nas slabo poznatoj i rijetko spominjanoj tehnici fotomehaničkog reproduciranja.

Fotomehanički otisci s motivima iz Dalmacije

Raspored snimaka okupljenih u albumu slijedi geografsku liniju istočne obale Jadrana od sjevera prema jugu, počevši od Zadra pa do Budve u današnjem Crnogorskom primorju. Najveći sjevernodalmatinski grad zastupljen je s četiri urbane vedute; slijedi Knin s pogledom na grad i tvrđavu i grupnim portretom Kninjana u narodnim nošnjama te panoramski snimak Šibenika (Slika 2). Njegovo šire zaleđe predstavlja motiv slapova Krke, nakon čega slijede dva prikaza trogirskih znamenitosti. Arheološki lokalitet Salona predstavljen je na čak četiri snimka, među kojima se ističe netom dovršeni Tusculum, izgrađen za potrebe arheologa zaslugom don Frane Bulića. Obližnji Vranjic i kliška tvrđava zastupljeni su s po jednim snimkom. Jedanaest splitskih motiva posve je sigurno nastalo tijekom 1890-ih godina, što proizlazi iz niza na njima uočljivih detalja (Slika 3): tako su, primjerice, na snimcima rive vidljive Monumentalna (takozvana Bajamontijeva) fontana, puštena u rad 1890. godine, te građevinske skele podignute oko zvonika katedrale, čija je obnova trajala od 1890. do 1908. godine.²⁵ Među ostalima motivi iz Splita uključuju panoramu grada, Peristil, Zlatna vrata, zapadno krilo Prokurativa s hotelom, Općinski dom i Pjacu. Područje između Splita i Dubrovnika oslikano je s po jednim snimkom Omiša, Makarske, Hvara, Visa, Komiže, biševske Modre spilje, Korčule i Stona sa zidinama. Dubrovačko je područje najšire zastupljeno u albumu, počevši od pogleda na Trsteno i grušku luku, preko široke panorame sa Srđa te nekoliko manjih gradskih veduta do niza kulturno-povijesnih spomenika (Slika 4). Cjelinu zaključuje sedam motiva iz Crnogorskog primorja, od HercegNovog, Risana, Perasta s dvama otocima, Kotora do Budve i Svetog Stefana. Popis motiva u Tablici 1, osim opisa zabilježenog na stranici albuma, donosi i izvorne inskripcije otisnute na samim snimcima.

---

²⁵ Ivo Babić, Zapažanja o zvoniku splitske katedrale, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, god. 1, br. 100, Split 2007., str. 147.

Tablica 1. Popis snimaka u albumu

Red. broj	Broj str. albuma	Tekst na ljepenci	Izvorna inskripcija	Dim. otvora (cm)
1.	1.	Zadar – S brodarice.	9947. P.Z. – ZARA. DAL BARCAGNO.	16 x 22
2.	1.	Zadar – Pet zdenaca.	9950. P.Z. – ZARA. I CINQUE POZZI.	16 x 22
3.	1.	Zadar – Trg sa stupom.	9951. P.Z. – ZARA. PIAZZA DELLA COLONNA.	16 x 22
4.	1.	Zadar – Zeleni trg.	9952. P.Z. – ZARA. PIAZZA DELLE ERBE	16 x 22
5.	2.	Knin.	16739. P.Z. – KNIN.	16 x 22
6.	2.	Panduri i narodna nošnja – Knin.	16741. P.Z. – KNIN. PANDURI E COSTUMI NAZIONALI.	16 x 22
7.	2.	Šibenik – S tvrđjave.	4635. P.Z. – SEBENICO. DALLA FORTEZZA.	16 x 44
8.	3.	Šibenik – Dolnji slap Krke.	9923. P.Z. – SEBENICO. CASCATA INFERIORE DELLA KERKA	16 x 22
9.	3.	Trogir – S mosta.	9919. P.Z. – TRAÛ. DAL PONTE.	16 x 22
10.	3.	Trogir – Luža.	9920. P.Z. – TRAÛ. LOGGIA.	16 x 22
11.	4.	Solin (Salona) – Amphitheatrum.	9912. P.Z. – SALONA. ANFITEATRO.	16 x 22
12.	4.	Solin (Salona) – Basilica.	9913. P.Z. – SALONA. BASILICA.	16 x 22
13.	4.	Solin (Salona) – Tusculum Bulić.	9914. P.Z. – SALONA. TUSCULUM DEL DIRETTORE BULIĆ.	16 x 22
14.	5.	Solin (Salona) – Necropolis suburbana.	9954. P.Z. – SALONA. NECROPOLIS SUBURBANA.	22 x 16
15.	5.	Spljet – Plokata S. Dujje. Peristylum Dioklecianove palače.	9902. P.Z. – SPALATO. PIAZZA DEL DUOMO. / PERISTILO DEL PALAZZO DI DIOCLEZIANO.	22 x 16
16.	6.	Klis.	9917. P.Z. – CLISSA.	16 x 22
17.	6.	Vranjic (Piccola Venezia).	9916. P.Z. – SALONA. PICCOLA VENEZIA.	16 x 22
18.	6.	Spljet – S. Mrjana.	4624. P.Z. – SPALATO. DAL MONTE MARJAN.	16 x 41.5
19.	7.	Spljet – Strossmayerova obala.	9903. P.Z. SPALATO. RIVA NUOVA.	16 x 22
20.	7.	Spljet – Obćinski dom.	9905. P.Z. – SPALATO. PALAZZO COMUNALE.	16 x 22
21.	7.	Spljet – Stara obala i Česma "Franje Josipa".	9907. P.Z. – SPALATO. RIVA COLLA FONTANA FRANCESCO GIUSEPPE.	16 x 22
22.	7.	Spljet – Hôtel de la Ville.	9908. P.Z. – SPALATO. HÔTEL DE LA VILLE.	16 x 22
23.	8.	Spljet – Dio stare obale.	9909. P.Z. – SPALATO. DA S. FRANCESCO.	16 x 22

24.	8.	Spljet – Gospodski trg.	9910. P.Z. – SPALATO. PIAZZA DEI SIGNORI.	16 x 22
25.	8.	Spljet – Porta Aurea.	9911. P.Z. – SPALATO. PORTA AUREA	16 x 22
26.	8.	Spljet – Veliki varoš.	9921. P.Z. – BORGO GRANDE DI SPALATO.	16 x 22
27.	9.	Spljet – Sfinga pred Dioklecianovim mauzolejem.	16738. P.Z. – SPALATO. / SFINGE DINANZI IL MAUSOLEO DI DIOCLEZIANO.	16 x 22
28.	9.	Omiš.	16737. P.Z. – ALMISSA.	16 x 22
29.	9.	Makarska.	16735. P.Z. – MAKARSKA.	16 x 22
30.	10.	Hvar.	4651. P.Z. – LESINA.	16 x 22
31.	10.	Vis – i brdo Hum - S istoka.	16729. P.Z. – LISSA DA LEVANTE COL MONTE HUM.	16 x 22
32.	10.	Komiža.	16731. P.Z. – COMISA PRESO LISSA	16 x 44
33.	11.	Modra špilja na Biševu.	16732. P.Z. – ISOLA DI BUSI. GROTTA.	16 x 22
34.	11.	Ston.	16727. P.Z. – STAGNO.	16 x 22
35.	11.	Korčula.	16728. P.Z. – CURZOLA	16 x 22
36.	12.	Trsteno.	16726. P.Z. – CANOSA.	16 x 22
37.	12.	Gruž.	9945. P.Z. – GRAVOSA.	16 x 22
38.	12.	Dubrovnik – Sa sjevera.	4634. P.Z. – RAGUSA. DA SETTENTRIONE.	16 x 44
39.	13.	Dubrovnik – Placa i dvor.	9932. P.Z. – RAGUSA. STRADONE E PALAZZO DEI RETTORI.	16 x 22
40.	13.	Dubrovnik – Boninovo.	9931. P.Z. – RAGUSA. BELLAVISTA.	16 x 22
41.	14.	Dubrovnik – Dvorište ljekarne “Male Braće”.	9933. P.Z. – RAGUSA. CORTILE DELLA FARMACIA DE’ FRANCISCANI.	22 x 16
42.	14.	Dubrovnik – Placa i crkva “Male Braće”.	9934. P.Z. – RAGUSA® STRADONE E CHIESA DE’ FRANCISCANI.	22 x 16
43.	15.	Dubrovnik – Triem u Dvoru.	9936. P.Z. – RAGUSA. PORTICO DEL PALAZZO DEI RETTORI.	22 x 16
44.	15.	Dubrovnik – Stolna crkva “Gospa”.	9937. P.Z. – RAGUSA. DUOMO.	22 x 16
45.	16.	Dubrovnik – Tvrđja Sveti Lovrjenac	9938. P.Z. – RAGUSA. FORTE SAN LORENZO.	16 x 22
46.	16.	Dubrovnik – Vrata od Pila.	9939. P.Z. – RAGUSA. PORTA PILLE.	22 x 16
47.	16.	Dubrovnik – S istoka.	9940. P.Z. – RAGUSA.	16 x 22

48.	17.	Dubrovnik – Luža.	9941. P.Z. – RAGUSA. PIAZZA E CORPO DI GUARDIA.	16 x 22
49.	17.	Dubrovnik – Hôtel "Imperial".	9942. P.Z. – RAGUSA. ALBERGO IMPERIALE.	16 x 22
50.	17.	Dubrovnik – Gundulićeva poljana.	9943. P.Z. – RAGUSA. PIAZZA GUNDULIĆ.	16 x 22
51.	17.	Hercegnovi.	16710. P.Z. – CASTELNUOVO.	16 x 22
52.	18.	Risan – S mora.	16708. P.Z. – RISANO DAL MARE.	16 x 22
53.	18.	Perast i ostrva Gospe od Škrpjela i S. Gjurgja.	16705. P.Z. – PARTE DI PERASTO COI SCOGLI.	16 x 22
54.	18.	Kotor – S juga.	4650. P.Z. – CATTARO.	16 x 44
55.	19.	Kotor – Glavni trg.	16711. P.Z. – CATTARO. PIAZZA DEGLI ARMI.	16 x 22
56.	19.	Budva.	16721. P.Z. – BUDUA.	16 x 22
57.	19.	Šćepan (kod Budve).	16720. P.Z. – SAN STEFANO PRESO BUDUA.	16 x 22

Kao što je iz tablice vidljivo, izvorna inskripcija, uz naslov na talijanskom jeziku, uključuje četveroznamenkasti ili peteroznamenkasti broj te inicijale "P. Z.", koji nedvojbeno upućuju na proizvođača i tehniku izrade snimaka. Na taj su se način, naime, označavali fotokromi nastali u tvrtki Photoglob Zürich, koja je 1888. godine utemeljena radi komercijalne proizvodnje toga novoizumljenog postupka fotomehaničkog reproduciranja. Fotokromi nastaju prijenosom slike s fotografskog negativna na više litografskih ploča ili kamena (koji ponekad dosežu brojku petnaest), posebno pripremljenih za svaku pojedinu boju, koje se zatim jedna poviše druge u tiskarskoj preši otiskuju na papir, te tako tvore konačni otisak u boji.²⁶ Tako izrađene fotokrome, osim što ih se nerijetko pogrešno prepoznaje kao kolorirane fotografije ili razglednice, često se zamjenjuje i za fotografije u boji.²⁷ Čak i kada spomenuta inskripcija nije vidljiva, kao što je slučaj s nekoliko snimaka u albumu poklonjenom Strossmayeru,²⁸ mikroskopski pregled površine fotokroma otkriva karakterističan repetitivan uzorak zrnate strukture (Slika 5). Kako su izrađivani u serijama od ne-

²⁶ Marie Beutter, Photochrom, u: *Le vocabulaire technique de la photographie*, ur. Anne Cartier-Bresson, Paris 2008., str. 298-299. Vidi i: Louis Nadeau, Photochrom Process, u: *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, ur. John Hannavy, New York 2008., str. 1074-1075.

²⁷ Tako su, primjerice, u katalogu izložbe "Fotografija u Istri do 1918." reproducirana dva fotokroma s motivima pulskih antičkih spomenika, u opisu kojih stoji kako je riječ o fotografijama u boji, dok je fotografski proces označen kao "fotokromija" (Lana Skuljan, *Fotografija u Istri do 1918.: iz fundusa Zbirke fotografija, negativa i fotografske opreme, Katalogi muzejskih zbirki 1*, Pula 2009., str. 207, 220).

²⁸ Kod snimaka "Spljet – Strossmayerova obala", "Spljet – Stara obala i Česma Franje Josipa" te "Spljet – Hôtel de la Ville" na stranici 7, otisnuti tekst djelomično je ili u potpunosti prekriven ljepenkom. Izvorna je inskripcija utvrđena temeljem usporedbe s identičnim snimcima sačuvanima u Zentralbibliothek u Zürichu i u Library of Congress u Washingtonu.

koliko tisuća otisaka,²⁹ istovjetne primjerke fotokroma nalazimo u brojnim drugim zbirkama, poput primjerice onih u ciriškoj Zentralbibliothek i u Library of Congress u Washingtonu. Ciljano bi istraživanje provedeno u hrvatskim baštinskim institucijama zasigurno potvrdilo njihovu veću rasprostranjenost u našoj zemlji.

Vrijeme nastanka fotokroma moguće je saznati iz podataka u katalogu tvrtke Photoglob Zürich, dostupnom na mrežnim stranicama spomenute švicarske knjižnice.³⁰ Za svaki je pojedini fotomehanički otisak iz Strossmayerovog albuma provjerenjena godina izrade te je sa sigurnošću utvrđeno da su nastali 1899. godine. Izuzetak predstavlja pet panoramskih snimaka, koji nisu dostupni u okviru navedenog izvora, a koji su, sudeći prema serijskom broju, mogli nastati i nešto ranije. Datiranje fotografskih negativa koji su poslužili kao predlošci za izradu fotokroma, ostvarivo je, pak, tek u približnim vrijednostima, i to posredno, temeljem sadržajne analize snimaka, kao što je postupljeno pri opisu nekolicine splitskih motiva iz albuma.

Zaključni osvrt

O dalmatinskim se kulturno-prosvjetnim udruženjima 19. stoljeća ponajviše pisalo u kontekstu tamošnjeg narodnog preporoda te se njihovo djelovanje primarno razmatralo kroz prizmu agitacijskog i mobilizacijskog potencijala u nadmetanju autonomističkih i aneksionističkih snaga da pridobiju što širu podršku stanovništva. Društvo za prosvjetu puka u Splitu stasalo je krajem stoljeća u krugu promicatelja hrvatskog nacionalnog identiteta, od kojih su mnogi, osim aktivnosti na političkom planu, pridonijeli i radu u tom smislu ključnih, znatno starijih, kulturno-prosvjetnih udruženja, u čijoj je ono stoga ostalo sjeni te tako i izvan fokusa interesa istraživača. Pošavši od prvotne zamisli stručne obrade luksuznog albuma kojeg su članovi Društva darovali Strossmayeru o pedesetgodišnjici njegove biskupske službe, ovo je istraživanje, zbog potrebe da se dosadašnjim uzgrednim spominjanjima ovog udruženja pridodaju barem osnovne informacije o njegovu osnutku, sastavu i poslanju te tako ocrta kontekst vrijednom daru, ubrzo nadraslo početno zacrtane obrise. U tu je svrhu, prije same analize albuma, valjalo proučiti onodobnu novinsku građu te arhivske izvore u Državnom arhivu u Zadru i Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, što je rezultiralo nekim novim spoznajama i objavom dosada neobjelodanjenih dokumenata kako iz povijesti društava tijekom Druge austrijske uprave u Dalmaciji tako iz Strossmayerove korespondencije. Ovaj je rad, stoga, osim što cjelovitim opisom albuma te ispravnom identifikacijom u njemu zastupljenog, slabo poznatog fotomehaničkog procesa predstavlja doprinos povijesti fotografije u Hrvatskoj, također i prilog poznavanju naše društvene i kulturne povijesti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

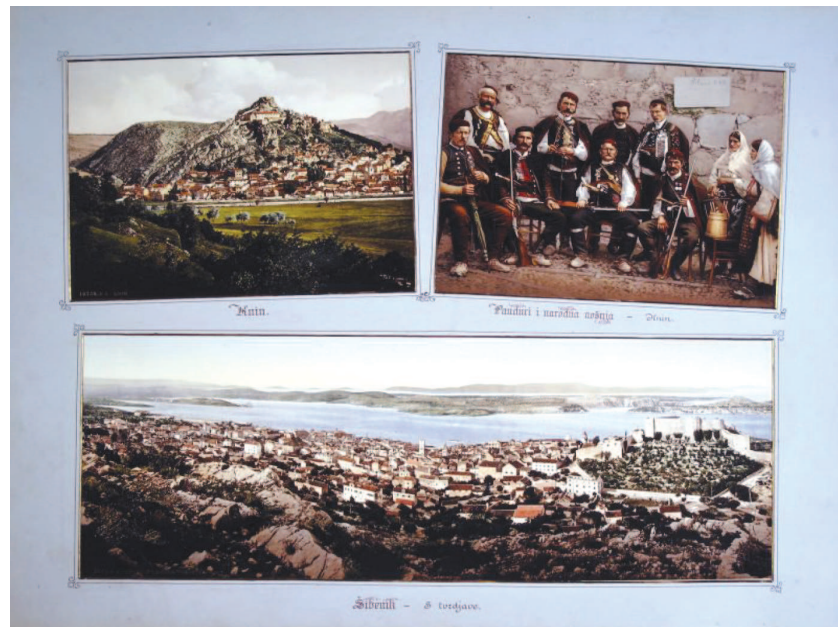
²⁹ Steven F. Joseph, Photoglob Zürich/Orell Füssli & Co., u: *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, ur. John Hannavy, New York 2008., str. 1079.

³⁰ Zentralbibliothek Zürich: Photochrom. Dostupno na: <http://www.zb.uzh.ch/aktuell/galerie-aktuell/005405/>.

Ilustracije

Slika 1. Naslovni list albuma

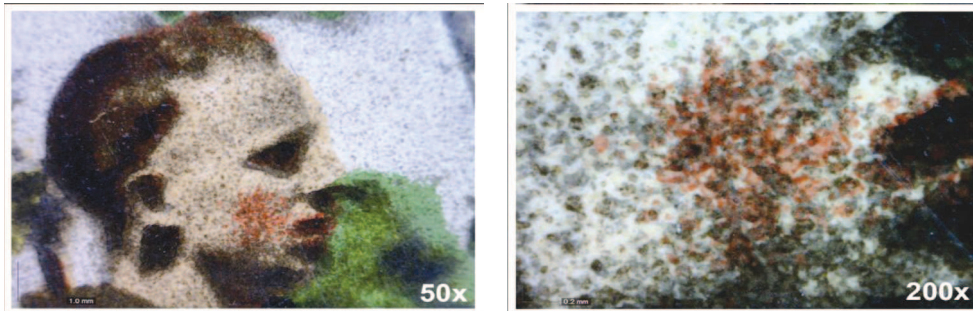
Slika 2. Motivi iz Knina i Šibenika

Slika 3. Splitski motivi

Slika 4. Motivi iz Dubrovnika

Slika 5. Mikroskopski snimci detalja fotokroma br. 9933
pri povećanju od 50x (gore) i 200x (dolje)

Ivana Katušić and Hrvoje Gržina

An Album of Photomechanical Reproductions with Dalmatian Motifs – a Gift of the People’s Education Society to Bishop Strossmayer

Summary

The article provides new insights into a less well-known album of photomechanical reproductions with motifs of Dalmatia, presented to Josip Juraj Strossmayer on the occasion of the fiftieth anniversary of his episcopal service by the People’s Education Society of Split. This lavishly decorated album is now kept in the Strossmayer Gallery of Old Masters of the Croatian Academy of Sciences and Arts. Even though it is not a case of an author’s artistic expression, but of a luxuriously bound choice of commercial photographs, the album is interesting as a product of the last fashion of its time. Among the professional and wider cultural public, the album is almost forgotten: it is rarely put on display, and in seldom known mentions, it is wrongly identified as an album of greetings cards, an album of chromolithographies or an album of coloured photographs.

Dalmatian associations with cultural and educational aims of the nineteenth century have been mostly discussed in scholarship within the context of the so-called “national renaissance” in Dalmatia, and their agency was primarily analysed through the perspective of agitation and mobilisation potential in the contest between autonomist and annexing forces for gaining as wide a support of the population as possible. The People’s Education Society of Split grew up at the end of the nineteenth century in the circle of proponents of Croatian national identity in Dalmatia, and many of the members of the Society, besides their activity on a political level, contributed to the work of more important and much older cultural and educational societies, in the shadow of which the People’s Education Society remained, consequently staying outside of the focus of interest of the researchers. Because of that, besides the initial plan to provide a professional analysis of the album presented by the members of the Society to Bishop Strossmayer, the authors of this article felt a need to add at least elementary information on its foundation, the composition of its members and its mission and in that manner delineate the context of this valuable present. Because of that, before the analysis of the album, the archival research of documents in the State Archive of Zadar and the archive of the Croatian Academy of Sciences and Arts and research of the contemporary press was conducted, and they resulted in new information on both the history of the Society and the cultural agency of Bishop Strossmayer. In that manner, this work, besides presenting a full description of the album and correctly identifying a rather unfamiliar photomechanical process for the benefit of the wider public, is also a contribution to the history of photography in Croatia and to the research of Croatian social and cultural history of the turn of the nineteenth to the twentieth century.

Key words: Josip Juraj Strossmayer, People’s Education Society of Split (Društvo za prosvjetu puka u Splitu), album, Brüder Nedomansky, photomechanical reproductions, photochromatics, Photoglob Zürich